

Az ultrahang, mint fizikai jelenség; előállítása, tulajdonságai, diagnosztikai alkalmazásának fizikai alapjai

2013 Február 12
Prof. Fidy Judit

1

Dr. Leopold Augenerbrunner (grazi kocsmáros orvos fia) 1761:

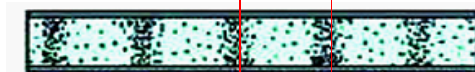
perkusszió orvosi alkalmazása

kocsmai kérdés: mennyi bor van a hordóban?

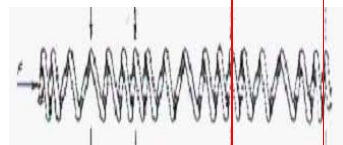
Hang: mechanikai hullám

síp

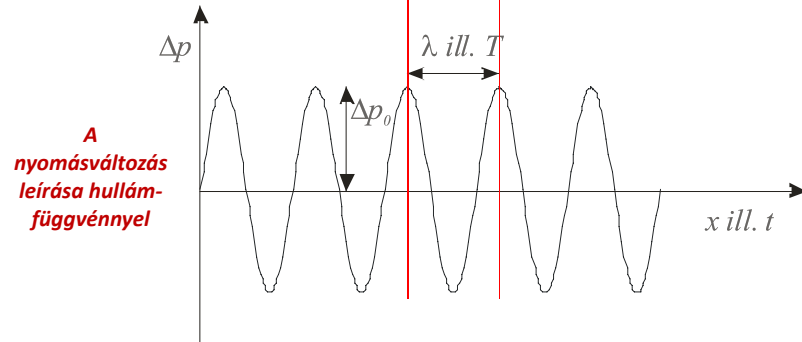

Levegő sűrűségének
periodikus változása

rugó

térbeli és
időbeli
periodicitás

3

longitudinális hullám

(folyadékokban, lágy szövetben, gázokban
csak ilyen)

transzverzális hullám

(szilárd testekben pl. csontban mind
longitudinális, mind transzverzális)

hidrosztatikai
nyomás

nyomásváltozás
hang-nyomás

$$p_{\text{teljes}} = p_{\text{hidrosztat}} + \Delta p$$

amplitúdó

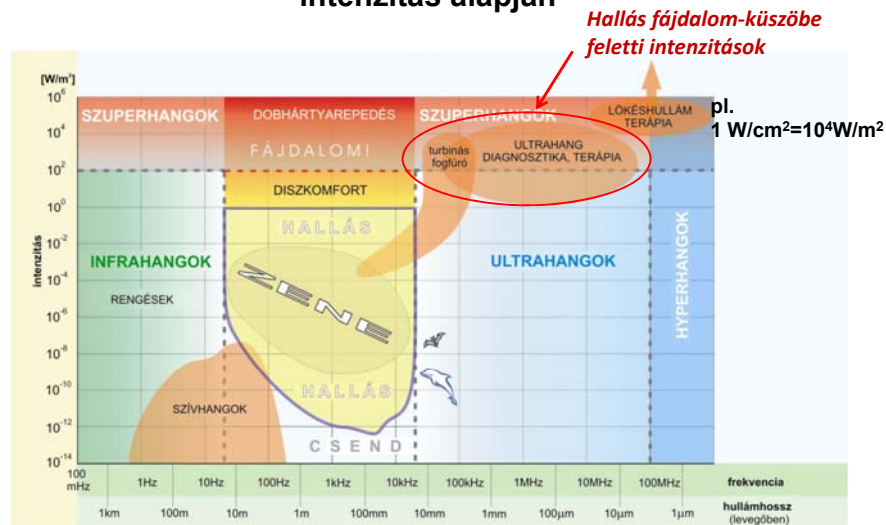
fázis

$$\Delta p(t, x) = \Delta p_{\text{max}} \sin \left[2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda} \right) + \phi \right]$$

$$c \cdot T = \lambda, \quad c = f \cdot \lambda$$

Nem fénysebesség!

Hang hullámok tartományai frekvencia és intenzitás alapján

5

Az ultrahang intenzitása

intenzitás = energia-áram sűrűség v. teljesítménysűrűség $J = \frac{\Delta E}{\Delta t * \Delta A} \left[\frac{W}{m^2} \right]$

elektromos analógia -- teljesítmény

$$P_{el} = \frac{1}{Z_{el}} U_{eff}^2 \quad \text{AC- körben}$$

akusztikai fogalmakkal – teljesítmény-sűrűség

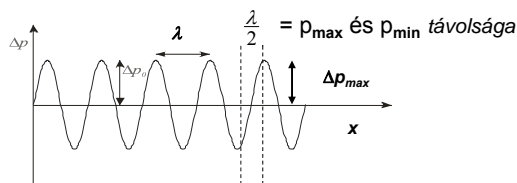
$$J = \frac{1}{Z_{akuszt}} \Delta p_{eff}^2 = \frac{1}{2Z_{akuszt}} \Delta p_{max}^2$$

effektív érték: $2\Delta p_{eff}^2 = \Delta p_{max}^2$

Nagy intenzitás nagy nyomásfluktuációt jelent (Z-től függ)

6

Az UH intenzitást limitálni szükséges

Terápia: $f = 0.5 - 1 \text{ MHz}$ $Pl. c_{izom} = 1600 \text{ m/s}$
 $\lambda = c/f$ $\lambda = 3.2 - 1.6 \text{ mm} \rightarrow \lambda/2 = 1.6 - 0.8 \text{ mm}$

Javasolt felső határ $J_{\text{átlag}} = 1 \text{ W/cm}^2$ ($Z = Z_{izom}$) $\rightarrow$

$\rightarrow 2\Delta p_{max} \sim 3.2 \times \text{atm.}$

Dilatáció és kompresszió mértéke ~ 1 mm-en belül!

Veszélyek: kavitáció, kémiai reakciók indukciója

Terápiás hatás: kisebb intenzitásoknál belső súrlódás dominál $\rightarrow$ hőterápia

Az UH intenzitást limitálni szükséges

Diagnosztika: $f = (1) 2 - 10 \text{ MHz} \rightarrow \lambda/2 = 800 - 160 \mu\text{m}$ izomban ~sejtek mérete!!

A gyakorlatban szükséges J magasabb: 10 W/cm²

???

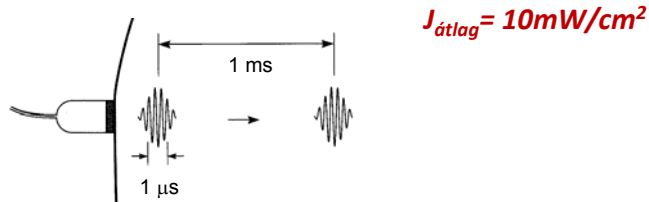
8

Az UH intenzitást limitálni szükséges

Diagnosztika: $f = (1) 2 - 10 \text{ MHz} \rightarrow \lambda/2 = 800 - 160 \text{ } \mu\text{m}$ izomban
~sejtek mérete!!

A gyakorlatban szükséges J magasabb: 10 W/cm^2

Megoldás: rövid UH impulzusok $\rightarrow$ átlagos J lecsökken

9

Az akusztikus impedancia és a rugalmas közeg paraméterei

$$\kappa = \frac{-\Delta V / V}{\Delta p}$$

kompesszibilitás

relatív térfogat csökkenés per nyomás-növekedés

$$c = \frac{1}{\sqrt{\rho \kappa}}$$

terjedési sebesség, ρ -sűrűség

$$Z = c\rho = \sqrt{\frac{\rho}{\kappa}}$$

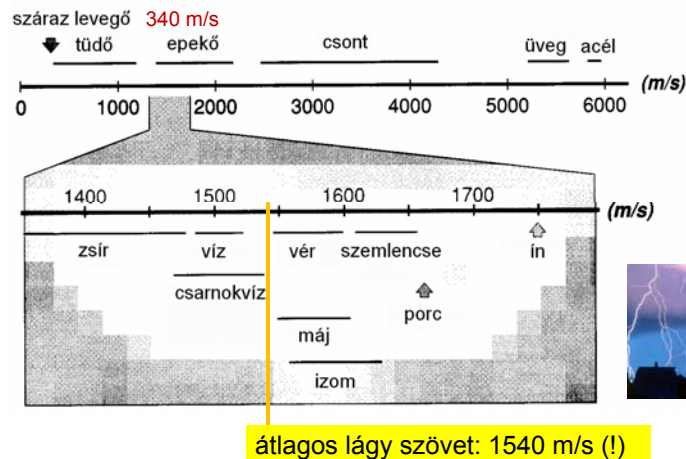
akusztikus impedancia

/ellenállás/keményység

10

Az UH sebessége különféle közegekben

A sebesség nem függ a frekvenciától $\rightarrow$ = hangsebesség

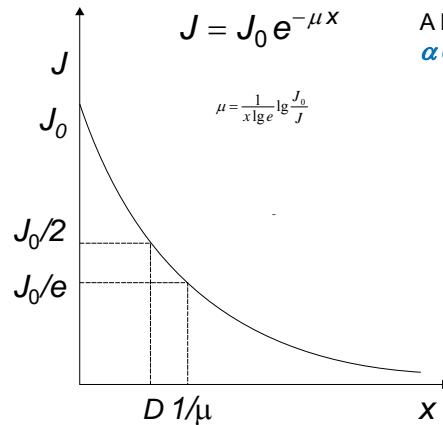
11

anyag	ρ sűrűség [kg/m³]	κ kompresszi- bilitás [1/GPa]	c terjedési sebesség [m/s]	Z akusztikus impedancia [kg/(m²·s)]	$\alpha(f;x)$ fajlagos csillapítás [dB/(cm·MHz)]
levegő	1,3	7650	331	430 = $0,00043 \cdot 10^6$	1,2
tüdő	400	5,92	650	$0,26 \cdot 10^6$	
zsír	925	0,51	1470	$1,42 \cdot 10^6$	0,63
víz, 20°C	998		1492	$1,49 \cdot 10^6$	0,0022
víz, 36°C	994		1530	$1,53 \cdot 10^6$	
agy	1025		1530	$1,56 \cdot 10^6$	0,85
lágyszövet	1060		1540	$1,63 \cdot 10^6$	0,3 – 1,7
máj	1060	0,38	1549–1570	$1,65 \cdot 10^6$	0,94
vese	1040	0,40	1560	$1,62 \cdot 10^6$	1,0
lép	1060		1566	$1,64 \cdot 10^6$	
izom	1040–1080		1568	$1,63 \cdot 10^6$	1,3 – 3,3
vér	1060	0,38	1570	$1,61 - 1,66 \cdot 10^6$	0,18
szemlencse			1620	$1,84 \cdot 10^6$	2,0
csontvelő	970		1700	$1,65 \cdot 10^6$	
csont, porózus	1380	0,08	3000	$2,2 - 2,9 \cdot 10^6$	
csont, tömör	1700	0,05	3600	$6,12 \cdot 10^6$	20,0
aluminium	2700	0,009	6400	$17,28 \cdot 10^6$	
csatoló gél				$6,5 \cdot 10^6$	
ólom-cirkonát-titanát	7650		3791	$29 \cdot 10^6$	
kvarc	2650		5736	$15,2 \cdot 10^6$	

12

Energiavesztés terjedés közben (abszorpció)

Érvényes az exponenciális sugáryengülési törvény

A közeg a μ helyett az **α csillapítási tényező**vel jellemzik

$$\alpha = 10 \cdot \lg \frac{J_0}{J} \text{ dB}$$

$$\alpha = 10 \cdot \mu \cdot x \cdot \lg e \text{ dB}$$

$$\frac{\alpha}{x} = \text{konst.} \cdot \mu$$

13

μ a diagnosztikai tartományban függ a frekvenciától

Próba:

$$\mu = a \cdot f^k$$

$$\log \mu = \log a + k \log f$$

$k = 1 \rightarrow$ lineáris kapcsolat, arányosság

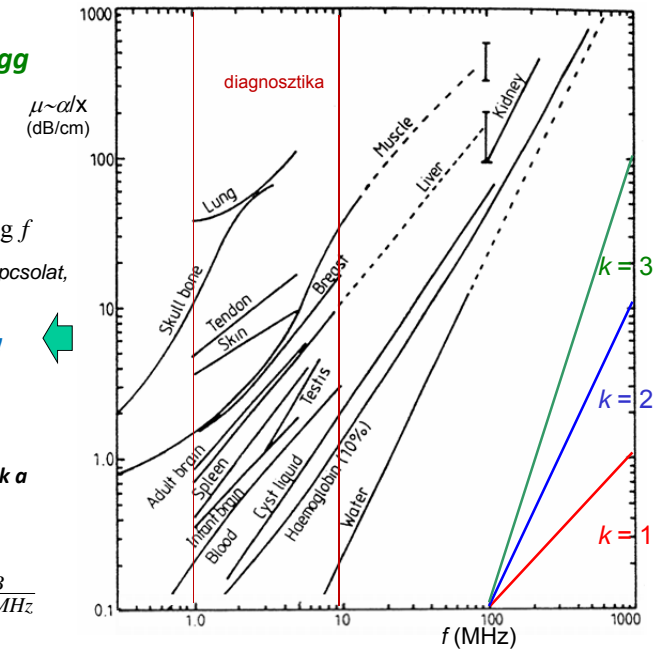
Jó közelítés!

$$\alpha_{\text{fajl}} = \frac{\alpha}{f \cdot x}$$

fajlagos csillapítás: csak a közegre jellemző

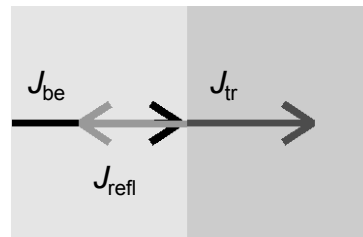
pl. lágy szövetre:

$$\alpha_{\text{fajl}} = 1 \frac{\text{dB}}{\text{cm} \cdot \text{MHz}}$$

Közeg határán lejátszódó jelenségek

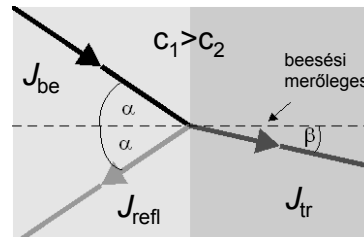
merőleges beesés

$$J_{\text{be}} = J_{\text{tr}} + J_{\text{refl}}$$

reflexió és transzmisszió

ferde beesés

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{c_1}{c_2}$$

irányváltás: Snellius-Descartes törvény

15

Reflexió: az UH diagnosztika alapja

reflexióképesség

$$R = \frac{J_{\text{visszavert}}}{J_{\text{bejövő}}} = \left(\frac{Z_1 - Z_2}{Z_1 + Z_2} \right)^2$$

az akusztikus impedanciák különbségétől függ

határfelület	R
izom/vér	0,0009
zsír/máj	0,006
zsír/izom	0,01
csont/izom	0,41
csont/zsír	0,48
lágyszövet/levegő	0,99

“teljes” visszaverődés:

$$Z_1 \ll Z_2, R \approx 1 \text{ kerülendő!}$$

csatoló közeg szükséges!

$$Z_{\text{csatoló}} \approx \sqrt{Z_{\text{forrás}} Z_{\text{bőr}}}$$

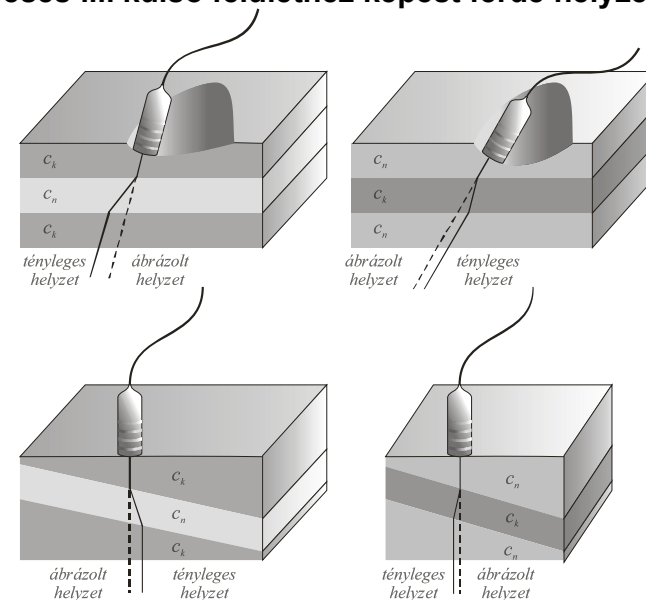
16

Sok esetben a víz is lehet jó csatoló közeg

17

Ferde beesés ill. külső felülethez képest ferde helyzetű réteg

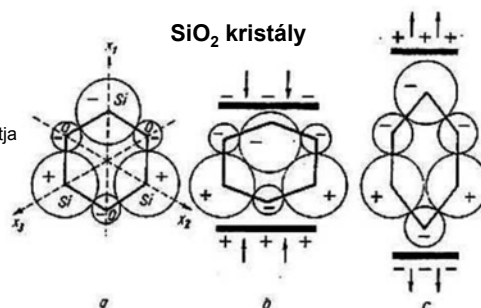
18

UH keltés - detektálás.

Piezelektromos jelenség

(a) Alapállapot: a pozitív és negatív töltések súlypontja egybe esik.

(b) és (c) : Nyomás hatására a töltések súlypontja szétválik, feszültség keletkezik (direkt hatás) ill. feszültség hatására a kristály deformálódik.

UH keltés: inverz effektus

UH detektálás: direkt effektus

ugyanazon kristály forrás és detektor

Elektro/magneto-strikció: kerámiák

Elektromos /mágneses dipólus-egységekből álló szilárd fázisú anyagok
Dipólusok az elektromos/mágneses térben átrendeződnek → méretváltozás (inverz effektus is)

- Anyaguk mechanikailag ellenállóbb
- Alacsonyabb frekvenciák: 20-40 kHz → fogköeltávolítás

19

anyag	ρ sűrűség [kg/m ³]	κ kompresszi- bilitás [1/GPa]	c terjedési sebesség [m/s]	Z akusztikus impedancia [kg/(m ² s)]	$\alpha(f;x)$ fajlagos csillapítás [dB/(cm·MHz)]
levegő	1,3	7650	331	430 = 0,00043·10 ⁶	1,2
tüdő	400	5,92	650	0,26·10 ⁶	
zsír	925	0,51	1470	1,42·10 ⁶	0,63
víz, 20°C	998		1492	1,49·10 ⁶	0,0022
víz, 36°C	994		1530	1,53·10 ⁶	
agy	1025		1530	1,56·10 ⁶	0,85
lágyszövet	1060		1540	1,63·10 ⁶	0,3 – 1,7
máj	1060	0,38	1549–1570	1,65·10 ⁶	0,94
vese	1040	0,40	1560	1,62·10 ⁶	1,0
lép	1060		1566	1,64·10 ⁶	
izom	1040–1080		1568	1,63·10 ⁶	1,3 – 3,3
vér	1060	0,38	1570	1,61 – 1,66·10 ⁶	0,18
szemlencse			1620	1,84·10 ⁶	2,0
csontvelő	970		1700	1,65·10 ⁶	
csont, porózus	1380	0,08	3000	2,2 – 2,9·10 ⁶	
csont, tömör	1700	0,05	3600	6,12·10 ⁶	20,0
aluminium	2700	0,009	6400	17,28·10 ⁶	
csatoló gél				6,5·10 ⁶	
ólom-cirkonát-titanát	7650		3791	29·10 ⁶	
kvarc	2650		5736	15,2·10 ⁶	

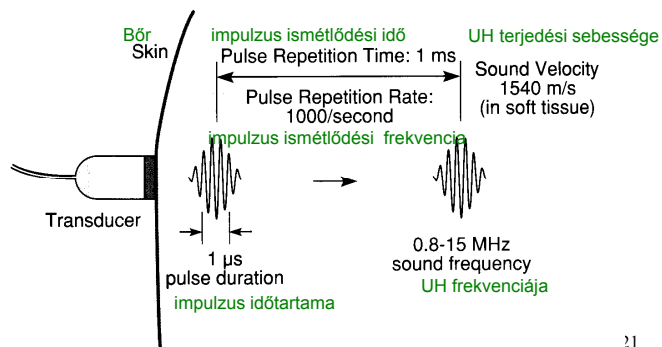
20

A diagnosztikai UH impulzusok jellemzői

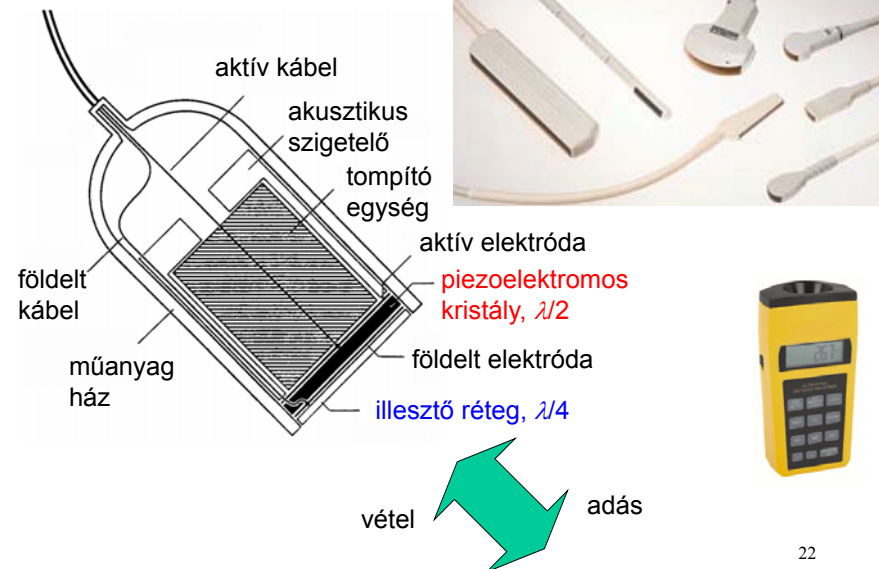
transzducer: adó és vevő egyben
időbeli szétválasztás – folyamatos hullám helyett impulzusok

Milyen távolra jut a rövid impulzus az 1 ms ismétlődési idő alatt?
 $l = 1.5 \text{ m}$! Van ideje oda-vissza átjárni az emberi testet!

21

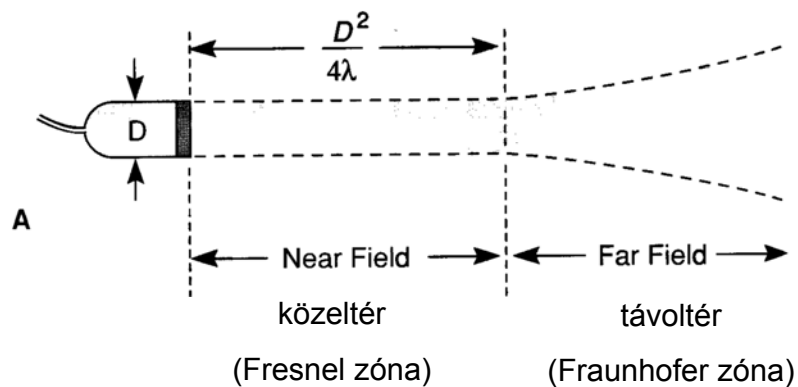
Az UH forrás felépítése

22

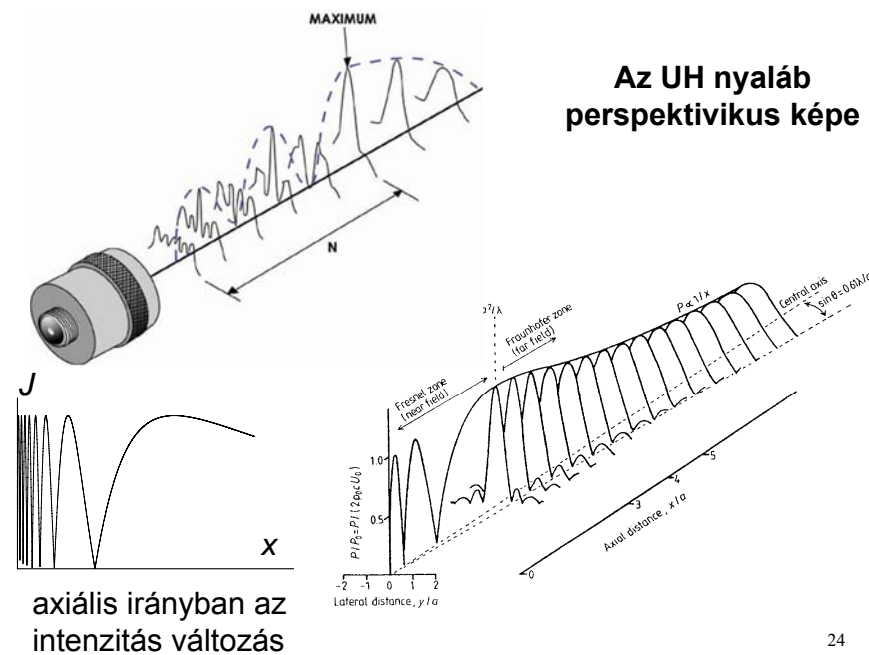
Az UH nyaláb kialakulása

(egyszerűsített kép)

23

Az UH nyaláb perspektivikus képe

24

Feloldási határ, feloldóképesség

A **feloldási határt** ama két pont közötti távolsággal jellemezhetjük, amelyeket az UH segítségével még különálló pontokként detektálhatunk

Felbontóképesség: a feloldási határ reciproka.

A sugárirányú (**axiális**) feloldási határ az impulzushossztól függ, fordítottan arányos.

Az impulzushossz fordítottan arányos a frekvenciával.

A **laterális** feloldási határt a nyálábátmérő szabja meg.

Az axiálisnál kb. 5 - 10x nagyobb

25

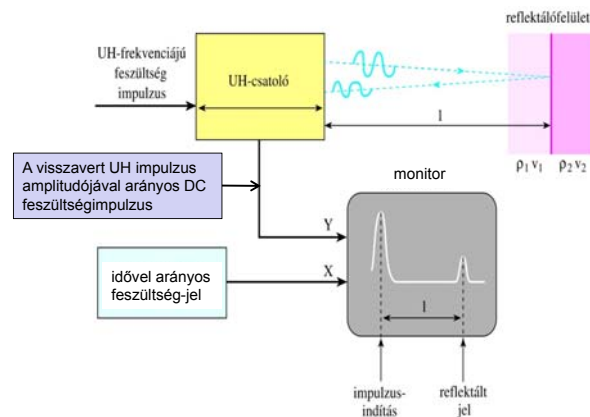
Jellemző értékek

frekvencia (MHz):	2	15
hullámhossz (izomban) (mm):	0.78	0.1
behatolási mélység (cm):	12	1.6
laterális feloldási határ (mm):	3.0	0.4
axiális feloldási határ (mm):	0.8	0.15

26

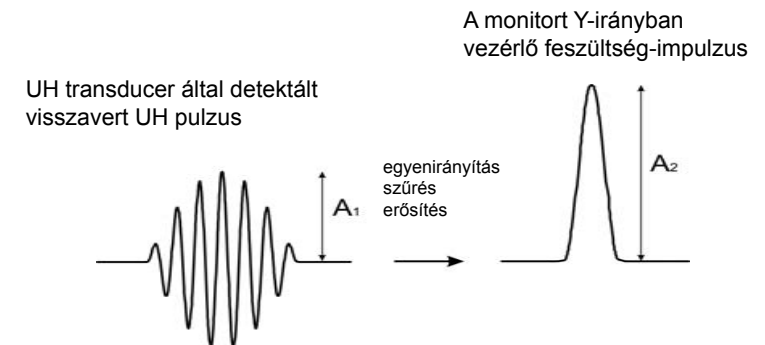
Az ultrahangos diagnosztika módszerei

A (amplitude) - képek

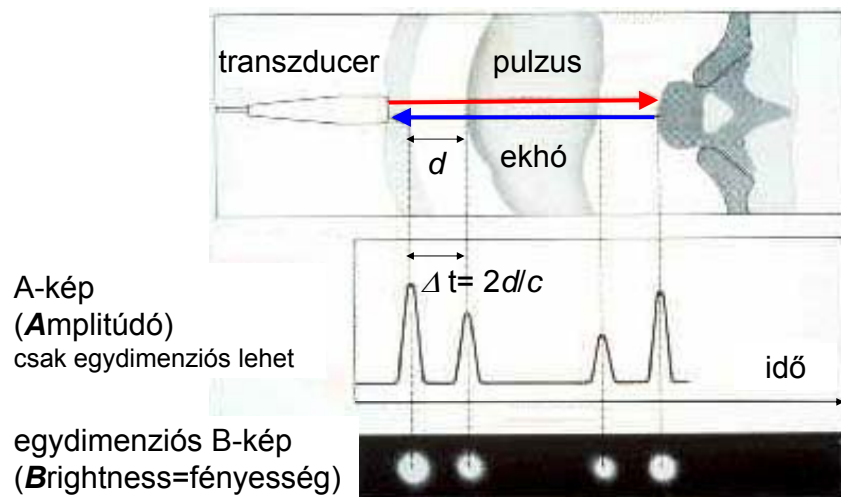
27

Jelátalakítás a megjelenítés előtt

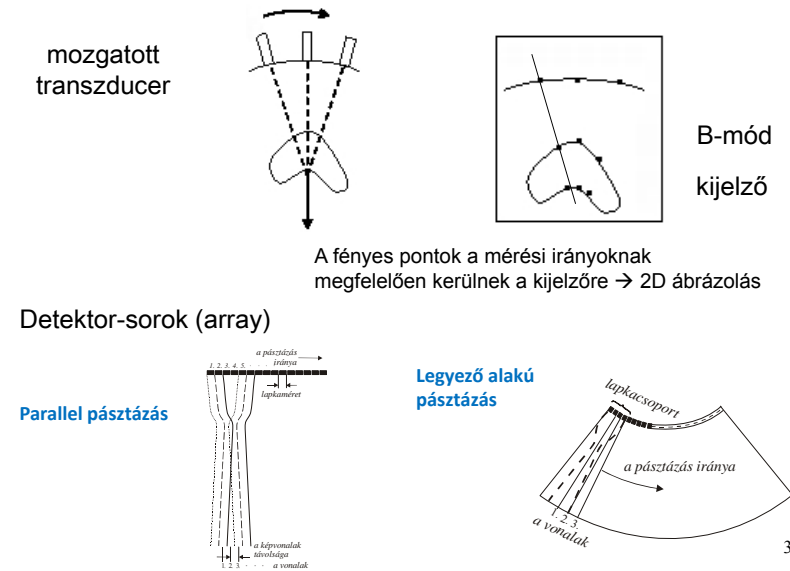
28

A – képek transzformálása B (brightness)-képbe

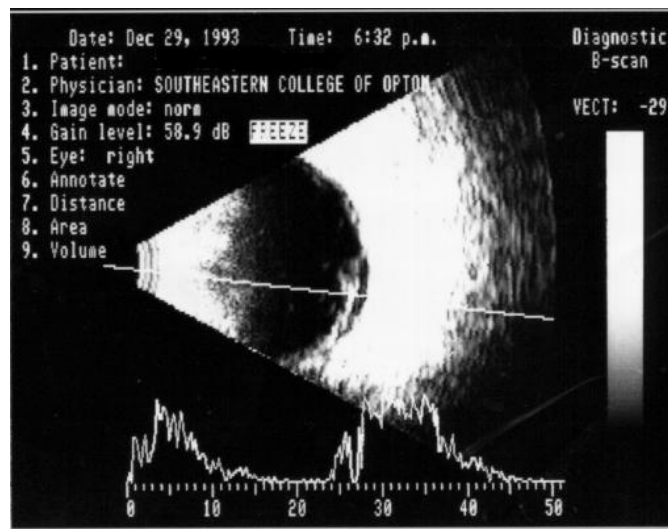
vö. Tkv. VIII.33. ábra

Kétdimenziós B-kép

Kétdimenziós B-kép és A-kép

(szemészeti alkalmazás)

Terjedési
sebesség
figyelembe-
vétele pontos
távolságok
meghatáro-
zására:

cornea: 1641
m/s

csarnokvíz:
1532 m/s

humán
szemlencse:
1641 m/s
üvegtest: 1532
m/s

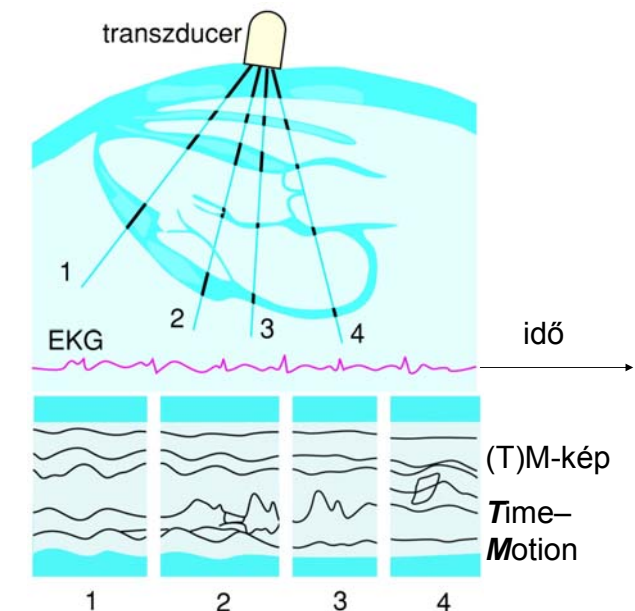
31

TM-kép

(Time – Motion)

EKG jel
referenciaként

(függőleges)
egydimenziós
B-kép időbeli
változása

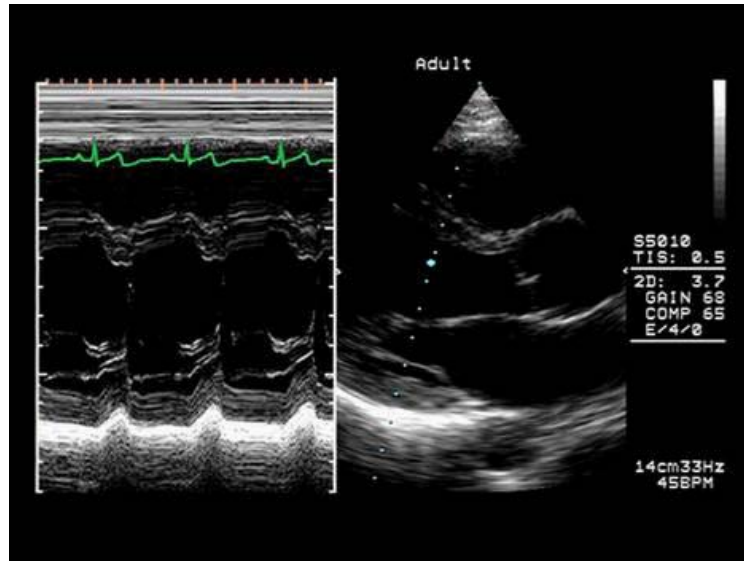

Tkv. VIII.34. ábra

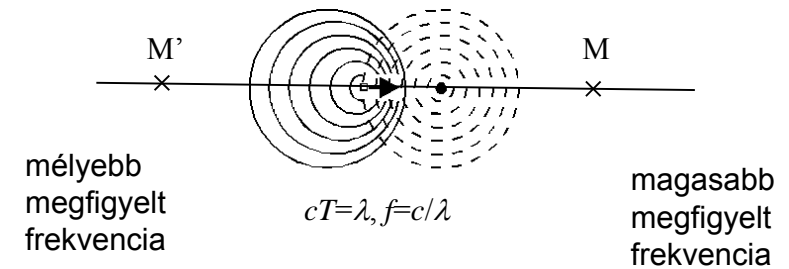
TM-kép

B-kép

Doppler jelenség

„Ha a sípoló vonat közeledik, akkor az álló megfigyelő az igazinál magasabb hangot észlel, ha pedig távolodik, akkor mélyebbet.” (C. Doppler, 1842)

34

f' : megfigyelt frekvencia, f : eredeti frekvencia

- (a) álló forrás és mozgó megfigyelő
 +: megfigyelő közeledik a forráshoz
 -: megfigyelő távolodik a forrástól

$$f' = f \left(1 \pm \frac{v_M}{c} \right)$$

- (b) mozgó forrás és álló megfigyelő
 (ha $v_F \ll c$, akkor „ugyanaz”, mint (a))

$$f' = \frac{f}{1 \mp \frac{v_F}{c}}$$

- (c) mozgó forrás és mozgó megfigyelő

$$f' = f \frac{1 \pm \frac{v_M}{c}}{1 \mp \frac{v_F}{c}}$$

- (d) mozgó reflektáló tárgy (felület),
 (ha $v_R \ll c$)

$$f' = f \left(1 \pm \frac{2v_R}{c} \right)$$

35

Doppler frekvencia = frekvencia változás = fr. eltolódás

- (d) Átrendezésével mozgó reflektáló felület esetén: a frekvencia változás (Doppler frekvencia, f_D)

$$\Delta f = f_D = \pm 2 \frac{v_R}{c} f$$

ha v és c nem párhuzamosak, akkor v helyett $v \cos \theta$ írandó képletbe

A frekvenciaváltozás **előjele a véráramlás irányára jellemző**

36

Vörösvértetek, mint szórócentumok. CW Doppler berendezés áramlási átlagsebesség mérésére

CW: folyamatos hullámú

adó és vevő
különválasztva

$$|f_D| = 2 \frac{v_R \cos \theta}{c} f \rightarrow \boxed{v_R \text{ mérése}}$$

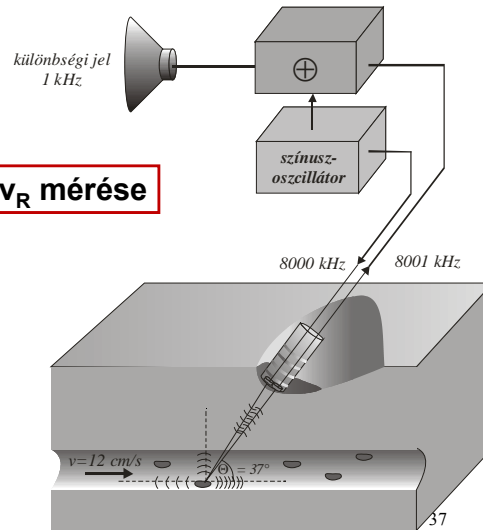
pl. $f = 8000 \text{ kHz}$

$v = 12 \text{ cm/s}$

$c = 1600 \text{ m/s}$

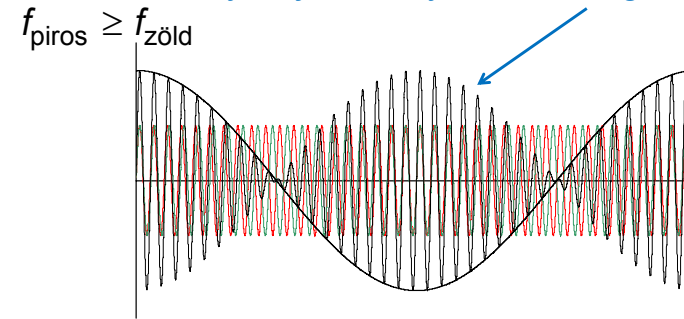
$\theta = 37^\circ$

$\Rightarrow f_D = 1 \text{ kHz}$ *kis változás!*
(lebegés jelensége)

Lebegés: két kicsit eltérő frekvenciájú hullám interferenciájakor

*a lebegés frekvenciája megegyezik az interferáló
jelek frekvenciájának különbségével*

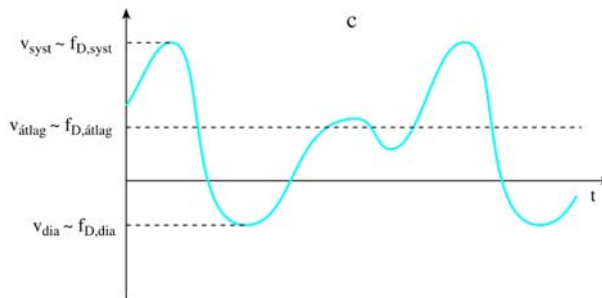

emlékeztető: $\sin \alpha + \sin \beta = 2 \sin \frac{\alpha + \beta}{2} \cos \frac{\alpha - \beta}{2}$

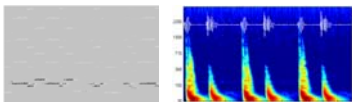
38

Doppler görbék

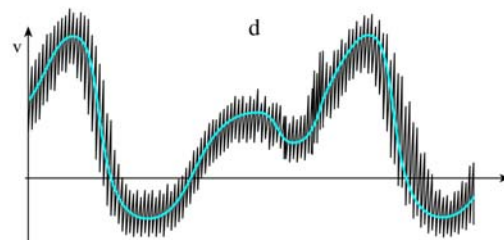
minden
időpillanatban egy
sebességgel
jellemozhető áramlás

minden időpillanatban egy
sebességeloszlással
jellemozhető áramlás

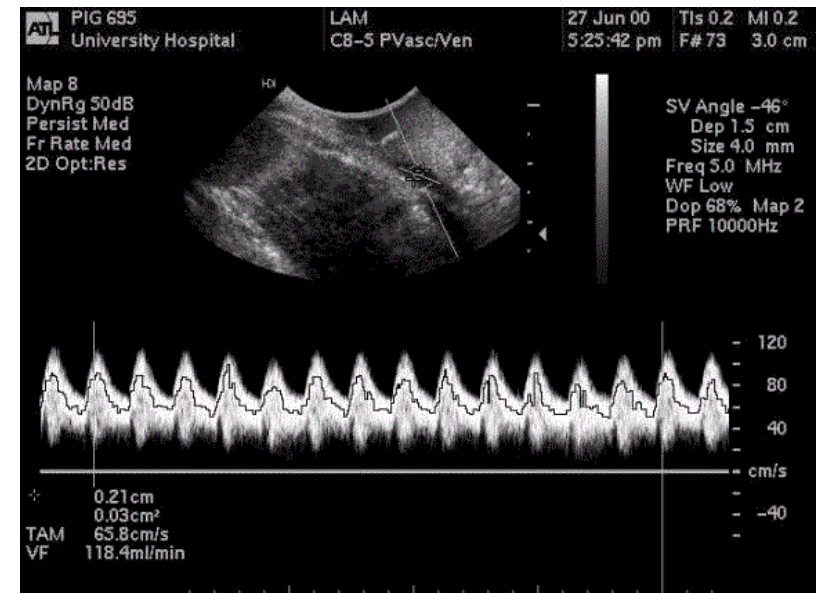
vö. zene/szívhangok
idő-fr. reprezentációban

sebességeloszlás TM-képe

39

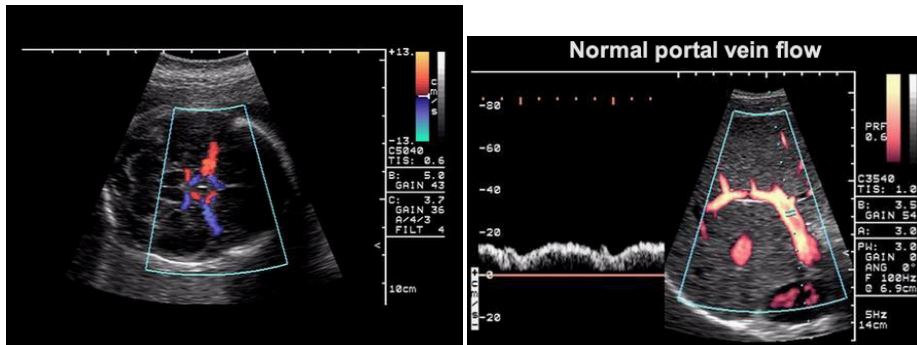
Tkv. VIII.42. ábra

40

Δf előjele a véráramlás *irányára* jellemző → Szinkódolás

transzducer felé: meleg színek,
transzducertől elfelé: hideg színek

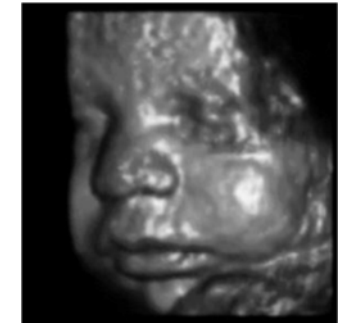

BART: Blue Away Red Towards

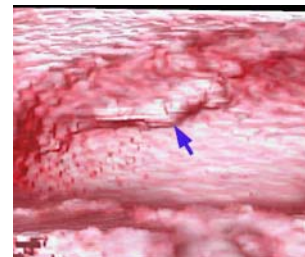
41

3D rekonstrukció

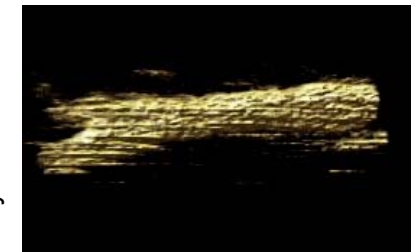
magzat arca

húgyhólyag

nyaki verőér

42

UH terápia

mechanikai és/vagy hőhatás

- kis intenzitás: mikromasszázs
- nagy intenzitás: roncsoló hatás
  - sejtállományt fenntartó kötőterek legyőzése (szabad gyökök, H_2O_2 , DNS lánctörések), kavitáció
- hipertermiás kezelés
  - abszorpció – hővé alakul az energia
- fogászat: fogköeltávolítás (20-40 kHz)
  - rezgő fémcsőcs közvetlenül adja át a rezgési energiát a fogkőnek
- tisztítás: diszpergáló hatás alapján

tkv. 6.4.2(3) példája:
1 MHz, 1 W/cm²
izomban 200 kPa a Δp (!)
-100 és +300 kPa között változik a p

43

Lökéshullám terápia (nem UH!)

ESWL (extracorporeal shockwave lithotripsy)

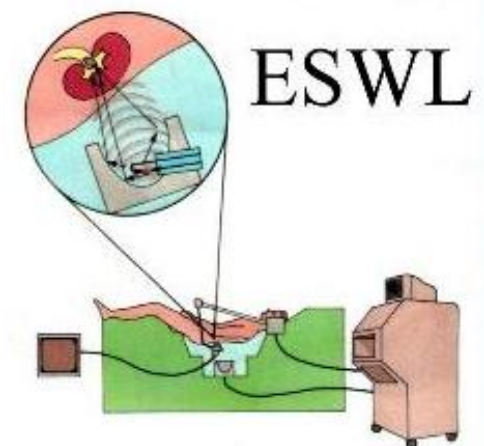
kövek non-invazív törése (vese, epe, ...)

kb. 20 kV-os kondenzátor víz alatti elektródapáron kisütve

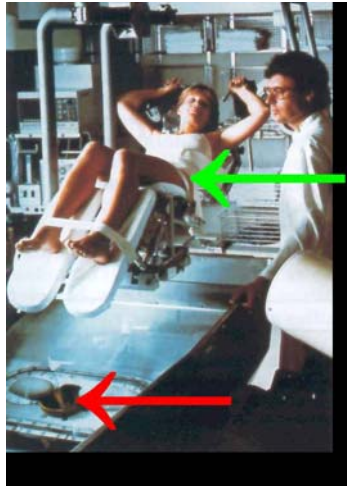

nyomásimpulzus , fókuszálás a kő helyére elliptikus tükörrel

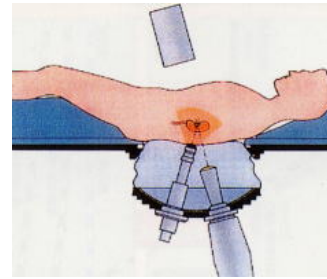
röntgen és/vagy UH képalkotóval követik a kezelés előrehaladtát

..

45

46